

Namık Kemal University

Institute of Social Sciences

No: 03 / 2013

İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım

E. Recep ERBAY

Miray ÖZDEN

Sosyal Bilimler Metinleri
Papers on Social Science

SOSYAL BİLİMLER METİNLERİ

Papers on Social Science

Sürelî Hakemli Dergi

ISSN 1308–4453 (Print)
ISSN 1308–4895 (Internet)

Sahibi/ Owner: Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK- Rektör
Namık Kemal Üniversitesi Adına

Baş Editör/ Editor in Chief: Doç. Dr. Ahmet KUBAŞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yardımcı Editör/ Assistant Editor: Yrd. Doç. Dr. Esra ALBAYRAKOĞLU
NKÜ Uluslar arası İlişkiler Bölüm Başkanı

Yayın Kurulu/ Editorial Board:

Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Prof. Dr. Abdülkadir IŞIK
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER
Yrd. Doç. Dr. İrfan ATALAY
Yrd. Doç. Dr. Seda Ş. GÜNGÖR
Yrd. Doç. Dr. Tefik SÜTÇÜ
Yrd. Doç. Dr. Harun HURMA
Arş. Gör. Aytaç GÜT

Sosyal Bilimler Metinleri Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından online ve basılı olarak sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmaların duyurulması ve kamu oyu ile paylaşılarak tartışmaya açılmasına yönelik olarak yayınlanan, farklı üniversitelerdeki öğretim üyelerinden oluşmuş Hakem Kuruluna sahip, **ASOS, ZDB, PROQUEST** ve **Index Copernicus** tarafından indekslenen **uluslararası, akademik hakemli ve süreli** bir yayındır. Çalışmada öne sürülen görüş ve düşünceler yazara ait olup Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünü bağlamaz.

İndirme Adresi:

<http://sosyalbe.nku.edu.tr/>

Namık Kemal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Değirmenaltı Yerleşkesi
TR-59030 Tekirdağ
Tel: +90-282-250 4500
Faks: +90-282-250 9932
E-Posta: sosyalbilimler@nku.edu.tr

Hakem Kurulu

Yusuf ALPER	Prof. Dr.	Uludağ Üniversitesi
Sudi APAK	Prof. Dr.	Beykent Üniversitesi
Neşe ATİK	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Hasan BOYNUKARA	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tankut CENTEL	Prof. Dr.	Koç Üniversitesi
Toker DERELİ	Prof. Dr.	Işık Üniversitesi
Nadir DEVLET	Prof. Dr.	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Ayten ER	Prof. Dr.	Gazi Üniversitesi
Nalan GÜREL	Prof. Dr.	Marmara Üniversitesi
Alpay HEKİMLER	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
İsmail Hakkı İNAN	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Abdülkadir IŞIK	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Cem KILIÇ	Prof. Dr.	Gazi Üniversitesi
Derman KÜÇÜKALTAN	Prof. Dr.	Trakya Üniversitesi
Thomas LOPEZ GUZMAN	Prof. Dr.	Cordoba Üniversitesi
Ahmet MAKAL	Prof. Dr.	Ankara Üniversitesi
Ahmet SELAMOĞLU	Prof. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
Ali Nazım SÖZER	Prof. Dr.	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yaşar ŞENLER	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Can TUNCAY	Prof. Dr.	Bahçeşehir Üniversitesi
Devrim ULUCAN	Prof. Dr.	Maltepe Üniversitesi
Rasim YILMAZ	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Levent AKIN	Doç. Dr.	Ankara Üniversitesi
Leyla ATEŞ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Şener BAĞ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Süleyman BAŞTERZİ	Doç. Dr.	Ankara Üniversitesi
Petru GOLBAN	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Aşkın KESER	Doç. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
Ahmet KUBAŞ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Hakan ONGAN	Doç. Dr.	İstanbul Üniversitesi
Todor RADEV	Doç. Dr.	International University College
Abdülkadir ŞENKAL	Doç. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
Ali TİLBE	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Aykut Hamit TURAN	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Banu UÇKAN	Doç. Dr.	Anadolu Üniversitesi
İrfan ATALAY	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Sonel BOSNALI	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tatiana GOLBAN	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
İmran GÜR	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Ali GÜREL	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Ahmet MENTEŞ	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Lütfü ŞİMŞEK	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tevfik SÜTÇÜ	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Çiğdem VATANSEVER	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Ahmet Zeki BULUNÇ	Dr.	Başkent Üniversitesi (Emekli Büyükelçi)
Oscar A. POMBO	Dr.	Colef Üniversitesi

Hakem kurulunda yer alan isimler unvan ve soyadına göre alfabetik sıralanmıştır. Yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların konularına göre hakem ilavesi yapılabilir.

İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım

ÖZET

Uluslararası rekabetin artık ekonomiler ve kültürler üzerinden sağlanması ülkeleri uygulamaya koydukları politikalar konusunda daha dikkatli davranmaya itmiştir. Sadece büyüme rakamlarının değerlendirilmeye alınıp, nicel faktörlerin ön planda tutulması, sosyolojik ve kültürel anlamda geri kalmışlığın artmasına yol açmış, konjonktürel istikrarsızlıkların ortaya çıkışında önemli bir etken olmuştur. Bu anlamda istikrarsızlıkların ve dalgalanmaların nedenini araştıran kuramlar, çözüm önerilerini büyüme üzerinden sunmuş, ekonomik kalkınmanın temelleri olan faktörlerin göz ardı edilerek geri kalmış toplumların sürece dahil olamamasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, kalkınma kavramının tarihsel gelişimini kuramlar ile açıklamak ve kuramların başarısız kaldıkları noktalara eleştirel bir bakış açısı sunmaktır.

Tarihsel süreçte kalkınma kavramının açıklanmasında ekonomik büyümenin kullanılmasından kaynaklı birtakım eksikliklerin olduğu görülmektedir. Toplumsal yapıyı gözetmeksizin oluşturulan yaklaşımlar, iyileştirmeyi sağlamak yerine bazı toplumlarda yetersizliğe neden olmuştur. Sadece ekonomik göstergeleri ele alan çalışmaların yerine bütünü açıklamayı gerekli kılan kalkınma kavramı gelişmeye çalışan ülkelerin dâhil oldukları ciddi bir program haline gelmiştir. Öyle ki; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini birbirleriyle karşılıklı olacak şekilde düzenleme yoluna gidilmiş, kurumsal yapıları iyileştirmek adına çeşitli yenileme çabalarına girilmiş, eğitim, sağlık gibi öncül konularda yeni politikalar izlenmiş ve refah seviyesini arttırıcı önlemlerle toplumsal kalkınmışlığı sağlamayı hedef edinmiştir.

Bütünsel bir kalkınma yaklaşımı, toplumların kendi kültürlerine uygun ekonomik, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gelişmeler ışığında sağlanabilir. Bu yüzden tek boyutta bir iyileştirmenin sağlanmasından öte birçok kurumun karşılıklı olarak iyileştirmeye yöneltilmesi başarılı çözümlere imkan sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Büyüme, Az gelişmişlik, Kalkınma kuramları, Eleştirel yaklaşım

A Critical Approach to Economic Development Theories

ABSTRACT

International competition has been provided through economy and culture and this situation has forced countries to be more careful about the policies they implement. Taking only growth figures into consideration and prioritizing quantitative factors has caused the increase of underdevelopment in terms of sociology and culture and has become an important factor in arising of cyclical instability. Theories investigating the reasons of instabilities and fluctuations have offered their solutions via growth and underdeveloped countries were excluded from the process due to ignorance of factors which are principles of economic growth. The aim of this study is to explain the historical development of economy concept through theories and to provide a critical point of view for the areas which theories fail down.

It's observed that there have been some incompetencies in defining the concept of "development" during historical process due to using the term "economic growth". Approaches that had been comprised by ignoring the social structure caused inefficacy rather than improvement in some communities. Instead of studies dealing only with economic indicators, the concept of development that requires explaining the whole has become a serious program that developing countries have got involved. For instance; agriculture, industry and service sectors have been organized reciprocally, various innovations have been made in order to improve organizational structures, New policies have been pursued on important issues such as education and health, and finally with the help of precautions increasing welfare level, social development has been targeted. A holistic development approach can be accomplished by economic, social, psychological and sociologic progress in accordance with society's own cultural values. Therefore; successful solutions can be achieved by diverting many institutions towards improvement reciprocally rather than providing a single dimension improvement.

Key Words: Growth, Underdevelopment, Development Theories, Critical Approach

İçindekiler

1. Giriş	1
2. Kalkınma Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	2
2.1. Kalkınmanın Tanımı	4
2.2. Kalkınma Kavramının Tarihi	4
3. İktisadi Kalkınma İle İlgili Temel Yaklaşımlar.....	8
3.1. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar.....	10
3.2. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar.....	13
3.3. Kalkınma İle İlgili Diğer Yaklaşımlar	14
3.3.1. Tarihsel Aşamalar ya da Safha Aşamaları	15
3.3.2. Gerschenkron Yaklaşımı	17
3.3.3. Lewis'in Sınırsız Emek Teorisi	17
3.3.4. Bağımlılık Okulu.....	18
4. Kalkınma Kuramlarının Eleştirisi	19
5. Sonuç	22
Kaynakça:	25

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana, çeşitli gelişme evreleri geçiren toplumlar sahip oldukları değerleri korumak ve bunları sağlıklı bir şekilde bir sonraki nesillere aktarmak adına uygulamaya koydukları politikaları geliştirme çabasına girmişlerdir. Medeniyet olarak adlandırılan seviyeye gelebilmek ve bu kavramın niteliklerini gerçekleştirebilmek için zorlu süreçlerden ve çatışmalardan geçmişlerdir. Geçmişten bu yana getirdikleri değerleri geliştirmek isteyen toplumlar, diğer ülkelerin de durumlarını anlayabilecek karşılaştırmalı analizlere yer vermişler, mevcut durumlarını ileriye taşıyacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri de başarıyla yerine getirebilmek için sonsuz ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla etkin kullanabilmeyi, üretken olabilmeyi ve bölüşüm sorunlarını çözümlenebilmeyi hedeflemişlerdir.

Bu anlamda ortaya çıkan kalkınma kavramı rakamsal ifadelerin yetersizliklerine çözüm olarak geliştirilmiş ve toplumsal değişimin sağlanmasındaki sürecin ilk ayağını oluşturmuştur. Gerçekten de büyüme ve gelişme kavramlarının ötesinde kendine yeni bir inceleme konusu oluşturan kalkınma kavramı son dönemlerde yükselişini arttırmış ve dikkat çeken bir ölçüt olarak göze çarpmıştır.

Bir ülkenin kalkınmasının temel unsuru ülkede çalışabilen nüfusun güçlü yapısına bağlıdır. Tarih boyunca bütün ülkeler ekonomik faaliyetlerini en uygun şekilde yerine getirebilmek, belirli bir refah seviyesine ulaşabilmek için sürekli bir savaşım içinde olmuşlardır. İlk çağlarda tamamıyla kas gücüne dayalı çalışma hayatı zamanla makinelerin de yardımıyla yerini yavaş yavaş bilginin, mesleki becerinin ön plana çıktığı eğitimli donanımlı çalışanlara bırakmaya başlamıştır. Artan teknolojik imkanlar ve gelişen bilgi birikimi ile istihdam politikaları da üzerinde en çok durulan konular arasında yerini almıştır. Ekonomik göstergelerin sosyo-kültürel yönünü yansıtan kalkınma da ilk dikkat edilen ölçüt olmuş, iktisadi kalkınma bu süreçte yerini almıştır.

Bu tanımlamalar eşliğinde kısa bir değerlendirme yapıldığında, kalkınma iktisadının temel amacı; toplumların üretim kapasitelerini geliştirerek hem toplumsal değerler ve nitelikler alanında, hem de maddi refahın sağlanıp birtakım köklü değişikliklerin gerçekleştirilmesi anlamında, yeniliklerin ve dönüşümlerin ortaya çıkması için topyekun bir iyileştirmenin gerçekleştirilmesi istenmesidir. Fakat kalkınma konusundaki bu 'bütüncül' hedef, teorilerin oluşturulmasında bazı kuramcıların çelişkiye düşmesine yol açmıştır. (Doğan, 2011: 42).

Kalkınma iktisadının yıldızı II. Dünya Savaşı' nı takip eden süreçte hem akademik çevre hem de ekonomist ve sosyolog çevre tarafından yapılan çalışmalarla parlamaya başlamıştır. Ekonomik dengelerin sadece rakamsal büyüklüklerle sağlanamayacağını, toplumsal bütünleşme ve gelişme ile desteklenmesi gerektiğine inanan araştırmacılar, çeşitli teoriler yardımıyla kalkınma süreçlerinin nasıl olması gerektiğini açıklamışlar ve bir disiplin olarak gelişimine yardımcı olmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı kalkınma kavramına süreç içinde ne anlamlar yüklendiğini tespit etmek, oluşturulan teorileri inceleyerek eksikliklerine eleştirel bir yaklaşım sunmaktır. Kalkınma kavramı ile birlikte çokça kullanılan büyüme, modernleşme, sanayileşme, yapısal değişim gibi çeşitli tanımlardan ayrılan yönlerine değinmek ve gelişimini süreç boyunca takip etmektir. Gelişen ekonomilerin toplumsal süreçlerinin hangi doğrultuda olacağı da incelemenin konusunu oluşturacak, az gelişmişlik olgusu da bu kavramlar eşliğinde açıklanacaktır

2. KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Ekonomik kalkınmayı tanımlayıp, tarihsel sürecine değinmeden önce kalkınmanın ana kaynağı oluşturan azgelişmişlik olgusuna değinmekte yarar vardır.

Azgelişmişliğin tanımlamasını yapmak oldukça güçtür. Hans W. Singer az gelişmiş ülkeleri kolayca tanımlanamayan, ancak görününce hemen tanınan bir zürafaya benzetmiş ve burada da kavramsal tanımlamanın güçlüğünden bahsetmiştir (Öztürk, 2005: 9). Tanımlamanın yapılmasının güç olmasının nedenlerine bakıldığında, her ülkenin farklı yapıda olmasının, kavramın içerik olarak da çok geniş bir tabana yayılmasının, ortaya çıkan siyasal, ekonomik etmenlerin de önemli rol oynamasının etkileri görülmektedir.

Azgelişmişlik, bağımlılık kuramı ile birlikte anılan ve birçok üçüncü dünya toplumunun karakteristik özelliği durumuna gelmiş yoksulluğu ve ekonomik durgunluğu betimlemek için kullanılan bir terimdir. Azgelişmişlik, söz konusu toplumların basitçe gelişmemenin zararlarından etkilenmelerinin yanı sıra, ileri kapitalist devletler tarafından sömürülmemiş olmaları durumunda beklenebilecek gelişme düzeylerine de ulaşamamalarını içermektedir (Sarı, 2011: 23).

Kavramı daha netleştirebilmek ve çerçevesini çizebilmek adına en yaygın tanımlama kişi başına reel gelir ölçütü ile yapılmıştır. Buna göre Dünya Bankası'nın 2009 yılındaki tanımlamasına göre, kişi başına gayrisafi milli geliri 995 dolar veya bundan daha az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler, kişi başına gayrisafi milli geliri 996 dolar ile 12.195 arasında olan ülkeler orta gelirli ülkeler, kişi başına gayrisafi milli geliri 12.195 dolar ve üstü olan ülkeler yüksek gelirli ülkeler olarak tanımlanmıştır (World Bank, 2011: 341).

Azgelişmişliğin ekonomik değerlerle tanımlanması, tanımın sadece bir boyutunu oluştururken, daha kapsamlı bir yargıya varabilmek için azgelişmiş ülkelerin sahip oldukları özellikler de dikkatle incelenmelidir.

Öztürk (2005), azgelişmiş ülkelerin özelliklerini 1) ekonomik, 2) sosyal ve kültürel, 3) siyasal olmak üzere üç ana başlıkta toplamıştır. Az gelişmiş ülkeler ekonomik açıdan şu özelliklere sahiptirler:

- Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir seviyesi düşüktür.
- Diğer sektörlerin içinde (sanayi, hizmet) tarımın payı az gelişmiş ülkelerde daha fazladır.
- Kendi ekonomik bağımsızlıklarını ve kalkınma süreçlerini gerçekleştiremediklerinden bu ülkelerde dışa bağımlı bir dış ticaret yapısı görülmektedir.
- Sermaye birikimlerinin az olmasından dolayı, düşük tasarruf miktarına ve yatırımların da yeterli düzeyde olmamasına az gelişmiş ülkelerde sıkça rastlanmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerin elinde bulundurdukları teknoloji ve buna bağlı yenilikler az gelişmiş ülkelerde oldukça azdır.
- Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı adaletli bir şekilde sağlanamamaktadır.
- İşsizlik oranları az gelişmiş ülkelerde yüksektir.

Az gelişmiş ülkelerde görülen sosyal kültürel özellikler ise şöyledir:

- Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı fazladır. Bununla birlikte doğum ve ölüm oranları da yüksektir
- Sanayileşmenin yoğun olduğu kentsel alanlara göç yoğundur ve göçün getirdiği çarpık kentleşme sorunları da fazladır.
- Az gelişmiş ülkelerde düalist ikilem de yüksektir. Kırsal alandan kentsel alana göç eden insanlar modernlik ve geleneksellik arasında sıkışmışlardır.
- Kadın ve erkek arasında ayrımcılık fazladır ve kadının sosyal ve ekonomik hayattaki rolü kısıtlıdır.
- Az gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi düşüktür. Okur-yazarlık oranı gelişmiş ülkelere oranla bir hayli geridedir.
- Az gelişmiş ülkelerde sağlık olanakları da yetersizdir ve bu nedenle de salgın hastalıklar ve buna bağlı ölümler yüksektir.
- Dengesiz ve yetersiz beslenme de az gelişmiş ülkelerde yaşanan sosyal kültürel özelliklerden bir diğeridir.

Az gelişmiş ülkelerin siyasal özelliklerine bakıldığında ise bu ülkelerde otoriter rejimlerin olduğu bu yüzden demokratikleşmenin yaygınlaşmadığı ve bu nedenle de siyasal istikrarsızlıkların sık sık yaşandığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha fazla soruna sahiptirler. Yapısal değişikliğe ihtiyaç duymalarından ötürü kalkınma süreci bu ülkelerde ivedilikli uygulanması gereken politikalara bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde uygulanacak olan politikaların da derinlemesine incelenmesi gerekliliği ekonomik kalkınma kavramından ne anlaşılması gerektiğine bağlıdır -ki- bunun içinde ortaya çıkan kuramları dikkatlice araştırmak gerekmektedir.

2.1. Kalkınmanın Tanımı

Dar anlamıyla ekonomik kalkınma, temelde insanoğlunun ekonomik koşullarının zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve değiştirmek için neler yapabildiğini gösterir. Ancak, insanoğlunun daha iyi/mutlu bir yaşama olan gereksinimi, bizi sadece ekonomik olandan farklı, daha geniş bir tanım yapmaya zorlar. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma tanımının içine sadece ekonomik koşulların değil, bu koşulların da büyük ölçüde belirleyici olduğu, insanoğluna ait sıkıntıların, acıların, açlığın ve hastalıkların, eğitimin, hak ve özgürlüklerin, kültürel açıdan yeterliliklerin ve yetersizliklerin, kısacası insanoğlunun yaşamı ile ilgili unsurların girmesi gerekir (Gönel, 2010: 5).

Ekonomi literatüründe kalkınma ile gelişme kavramları bazen aynı anlamda kullanılmaktadır. İktisadi kalkınma, bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan yapısal değişim süreci olarak tanımlanabilir. Kalkınma kavramıyla, ülkede yaşanan niceliksel artışların yanı sıra niteliksel değişim yolundaki her şeye işaret etmektedir (Berber, 2011: 8).

Sanayileşme, büyüme, gelişme, yapısal değişim ve hatta modernleşme anlamları da atfedilen Kalkınma kavramı, toplumların gelişme ve değişim sürecine uygun olarak, farklı dönemlerde değişik içerik ve anlamlarda kullanılmıştır. Teorilerde olduğu gibi günlük konuşmalarda da halen kavramın içeriği tam olarak anlaşılammakta olup, sanayileşmenin ya da büyümenin bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır. Dolayısıyla kavramı daha net anlaşılır hale getirip yorum yapmadan önce kalkınma kavramına ilişkin tarihsel analizinin yapılması konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

2.2. Kalkınma Kavramının Tarihi

Kalkınma kavramı, araştırma konusu olduğu dönemlerden bu yana sosyolojide, ekonomide, hatta tarih alanında dahi çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan bir kavramın anlamının ne olduğunu açıklamadan önce tarihsel dönem içinde nerde, nasıl ve ne amaçla kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Tarihsel geçmişini ve kullanım alanlarını öncelikle incelemek yerinde olacaktır. Fakat bir çalışmanın içinde barındırdığı çeşitli zorlukları vardır. Her şeyden önce toplumsal değişimleri tek bir faktörle açıklamanın mümkün olmaması, toplumsal değişim analizlerini ve dolayısıyla toplumsal değişim analizlerinde kullanılan kavramları herkes için aynı şeyi ifade etmekten uzaklaştırmaktadır.

Modernleşme, çağdaşlaşma, sanayileşme ve benzeri toplumsal değişimi ifade eden kavramların kullanımında görüldüğü gibi, kalkınma kavramının tanımı da toplumların değişim veya gelişim çizgilerinin açık, anlaşılır ve tek düze olmamasından dolayı herkes tarafından kabul edilebilir bir özellikte değildir. Çünkü kalkınma kavramı, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik derecesine göre içerik kazanmakta ve toplumsal değişimlerin neden ve sonuçlarını inceleyen iktisatçı, sosyolog ve tarihçilere göre kavrama farklı anlamlar yüklenmektedir (Yavilioğlu, 2002).

Marks kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimlerle açıklarken, Milner o dönemdeki hükümet faaliyeti olarak değerlendirmektedir. Bu durum da kalkınma ile ilgili görüşlerin farklı ve çeşitli olmasına yol açtığından üstünde kesinlik kılınan bir tanımlama yapılamaması sorununu gündeme getirmektedir.

Kaynak (2011), kitabında kalkınma iktisadının tarihini araştırırken, işe ilk önce sosyolojik ve siyasal kalkınma ayrımı ile başlamış, bu doğrultuda düşünürlerin görüşlerinden yararlanmıştır. Bu süreci Durkheim ile başlatan Kaynak' a göre sosyal ve siyasal açıdan bir tanımlamanın yapılmamış olması, kalkınma iktisadının temellerini oluşturmada yetersiz kalacaktır. Örneğin, Durkheim' in dayanışma konusunda oluşturduğu savı, nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerin modernleşme aşamasında sıkıntı yaratacağı ve işbölümünde bölüşüm sorunlarına yol açacağı doğrultusundadır. Gerçekten de o dönemde yaptığı incelemelerde oluşturduğu bu görüş doğrultusunda, bugünün şartlarında da nüfus artışının kalkınma sürecinde ciddi sıkıntılara yol açtığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Kalkınma ile ilgili düşüncelerini diğerlerinden farklı bir şekilde açıklayan Schumpeter'e göre iktisadi kalkınma, yeni ürünlerin, yeni üretim tekniklerinin ve yeni araçların ortaya çıkarak üretim olanaklarından yeni yollar aracılığıyla faydalanılmasını ifade etmektedir (Kaynak,2011: 42). Schumpeter' in görüşleri, o dönemdeki etkisini uzun süre devam ettirmiş ve ortaya attığı bu fikir girişimciliğin gelişiminde de temel alınan önemli bir gelişme olmuştur.

Kalkınma iktisadının doğuş aşamasındaki görüşleri kısaca aktardıktan sonra, asıl önemli olan dönemin II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönem olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu döneme kadar krizler, savaşlar, bunalımlar ve uluslararası sıkıntılarla temeli atılmış lakin ihmal edilmiş olan kalkınma kavramı tarihsel süreçteki yerini 1970'li yıllara kadar devam ettirmiştir. Bu dönemde modernleşme olarak ele alınan kalkınma gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi alanında olumlu gelişmelere yol açmış ve artan sermaye birikimi ile de tasarruflarda ve yatırımlarda olumlu gelişmelere neden olmuştur. Tüm bu olumlu gelişmelerle en parlak dönemini yaşayan ve tanımlamaların daha çok ekonomik büyüme üzerinden yapıldığı kalkınma 1970'li yıllara gelindiğinde artık gözden düşmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşanan dış şoklar ve ekonomik istikrarsızlık aslında 'ışıldayan kalkınmanın' çokta başarılı yürütülemediğini göstermiş ve ekonomik büyümeden farklı değerlendirilerek kendine yeni bir tanımlama alanı oluşturmasına ihtiyaç duyulmuştur.İktisadi kalkınma terimi, İkinci Dünya Savaşı boyunca Marksist literatür dışında kullanılmamış olmasına rağmen doğal kaynakların işletilmesi veya geliştirilmesine işaret etmeye de devam etmiştir.

Fakat yapılan tanımların birçoğu birbirinden farklıdır. Bunun nedeni teoriye katkı sağlayanların, düşüncelerinden etkilendikleri araştırmacıların görüşleri doğrultusunda ve o çerçevede bir çalışmaya girişmeleridir. Öte yandan iktisat tarihinde önemli bir yeri olan kalkınma kavramı içeriğinde, öncül çalışmaların, geri kalmış toplumları anlatan yönü yoktur. Geri kalmış toplumları anlatan bir içeriğin ilk kullanımına Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) ana sözleşmesinde (28 Haziran 1919) rastlanmaktadır. Burada hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramları kullanılmıştır. Sözleşmede, "bu halkların refahı ve kalkınması uygarlığın kutsal misyonunu oluşturur" denilmiştir (Başkaya, 1994: 25). Burada kalkınma terimi ile toplumsal yapının bütünlüğünden kaynaklı

bir değişim ve çağdaşlaşma yolundaki adım anlatılmak istenmiştir. Bu sözleşmeyi takip eden yıllarda, kalkınma kavramı artık büyüme kavramından farklı bir anlamda kullanılması gerektiğini göstermiş, çalışmalar kalkınmanın farklılık alanlarında yoğunlaşmaya başlamıştır.1947 yılında Birleşmiş Milletler'in hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurması ile de kalkınma olgusu artık özerk bir yapı içinde değerlendirmeye alınmıştır.

Bu dönemden itibaren kalkınma kavramı Üçüncü Dünya Ülkeleri' nin sorunlarını anlatmada kullanılmaya başlanmıştır. Geri kalmışlık olgusu çerçevesinde yetersiz beslenme, açlık, sağlık sorunları, eğitimsizlik gibi olguların kavrama dahil edilmesi ile kalkınma ile büyüme arasındaki fark anlaşılmıştır. Nihayetinde de tanımlamanın artık kendi alanında devam etmesi, çalışmaların da sağlıklı sonuçlar vereceği düşüncesini geliştirmiş ve buna inancı arttırmıştır.

Kalkınma kavramının, özerk yapısının anlaşılmasından ve bu çerçevede kullanılmasından sonra çeşitli iktisatçılar ve bu konuyla ilgilenen araştırmacılar tanımlarını bu doğrultuda değiştirmeye başlamışlar, kavramın yönünü belirleyen bulgular saptamaya devam etmişlerdir. Bunlardan ilki olan Nixon (1984), dönem içerisinde farklı anlamlara gelen ve bunlara ilave olarak, önermelerin olması gerekenin ötesinde; politik, ekonomik ve sosyal yapıyla ilişkili olarak belirlenemediğinden dolayı kavramı, ahistorik ve apolitik olarak ele almaktadır.Kavramın içerik olarak sağlıklı bir şekilde kullanılmadığını, tarihsel arka planının da bu yüzden gelişmediğini ve politik süreçlerde yeterince değinilmediği için bulguların gereken sürece katkı sağlayamayacağını belirtmiştir.

Nixon' ın bu yaklaşımının ardından öne sürülen görüşlerde kalkınma kavramının tarihsel arka planının olmadığı yönündeki düşünce eleştirilmiştir. Bu konuda çalışma yapan diğer bir isim olan Arndt (1981), çalışmasına kalkınma kavramının anlambilimsel tarihini araştırmakla başlamış ve düşüncelerinin çıkış noktasını Adam Smith' in klasik iktisat görüşleri oluşturmuştur. Araştırmalarına devam ederken Smith' in kavramı açıklamada yetersiz kaldığını öne sürmüş ve kalkınma kavramının tarihi konusunda hatalara düşmüştür. Arndt'a göre, bu tarihi süreçte ekonomik kalkınma olarak tarif edilmiş olan bir ifade, birkaç istisna dışında pek kullanılmamıştır. Bunun bir istisnası olarak Marshall'ın kalkınma kavramının çıkış noktasını ve gelişim aşamasını bir süreç olarak değerlendirmesi diğer araştırmacıların aksine, kavramın yönünü belli eden bir aktarım olmuştur (Arndt, 1981: 458).

Kalkınma teriminin Türkiye'deki kullanımına ve tarihsel arka planına bakıldığında çok eskiye dayanmadığı, yakın zamana ait bilgilerin daha sıklıkta olduğu gözlenmiştir. Modernleşme/çağdaşlaşma/yenileşme hareketlerinin başladığı 18. yüzyılın başlarından bu yana, Sened-i İttifak'tan 1982 Anayasasına kadar ki dönemin temel metinlerinde kalkınma kavramı sadece 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almaktadır (Kili ve Gözübüyük, 1985). Türkiye'de bundan önceki dönemlerde kullanımı çok etkili olmasa da 1933-1937 arasında ilk sanayi planını uygulayan ülke olarak, kalkınmanın modern ayağını oluşturmaya yöneldiği de görülmektedir. Türkiye'nin bu dönemdeki kalkınma/sanayileşme planı üzerine yazılmış ve kalkınma kavramının ekonomik içerikte kullanıldığı birçok makale bulunmaktadır (Peker, 1948). Sanayi planının hazırlanmasından ve bu yönde 'farkındalığın' temellerinin atılmasından sonra 1963 yılında başlayan Kalkınma Planları ile uzun vadeli

bir kalkınma sürecini gündeme alan Türkiye, kurumsal yapıları da içine alan yenilikçi bir tavır sergilemeye başlamıştır.

Tüm bu tanımların yanında kalkınma, büyüme, modernleşme ve yapısal değişme kavramlarıyla da sık sık karıştırılmaktadır. Bu tanımlara da kısaca değindikten sonra kalkınma ile ilgili ortaya koyulan teoriler anlatılacaktır.

Bir ülkenin üretim kapasitesini genişletmesi için kullandığı araçlarla ilgili bir kavram olan ekonomik büyümeyi açıklayan dört temel değişken bulunmaktadır. Ekonomik büyümeyi işgücü, doğal kaynaklar, reel sermaye ve teknoloji düzeyinin durumu ve bu faktörlerin kalitesi ile açıklayabiliriz. Bu faktörler ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olarak adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle ekonominin üretim potansiyelleridir. Ekonomik büyümeden kastedilen üretim kapasitesini belirleyen bu unsurların geliştirilmesi olarak düşünülmektedir. Bir ülkedeki üretim hacminin geliştirilerek yaygınlaştırılması ortaya konan değişkenlerin varlığına bağlıdır.

Perroux (1961), yapısal değişimden hareketle büyüme ile kalkınma arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır: “*Kalkınma, bir toplumun sosyal ve mantık değişmelerinin kombinezonudur. Bu kombinezon global reel hasılayı sürekli ve birikintili bir şekilde artırmaya elverişlidir.*” Bu tanımda da değinilen sosyal ve mantık değişimlerinden kasıt, toplumsal yapı ve kurumsal yapının işbirliği içinde işlemesi, birbirini etkilemesi ve bunu bir süreç dâhilinde gerçekleştirebilmesidir.

Buna göre iktisadi kalkınma bir yapı değişikliği yani bir yapıdan diğer bir yapıya geçiştir. Ancak böyle bir geçiş daha çok kalkınmanın bir göstergesi, bir uyarıcı faktörü olabilir. Kalkınma için yatırım artışı, teknolojik gelişme, verim artışı, reel gelir artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanında, düşüncenin, zihniyetin, sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir (Özgüven, 1988: 99). Çünkü kalkınmamış bir ülkenin sorunu sadece üretim faktörlerinin en uygun bir biçimde nasıl bir araya getirileceği değildir. Aynı zamanda üretim faktörlerinin nasıl elde edileceği ve üretimi artırmak için nasıl kullanılacağı da önem taşımaktadır.

Tüm bu kavramsal karşılaştırmaların yanında kalkınma kavramı, modernleşme kavramı ile de ifade edilmektedir. Çoğu zaman modern toplumların, kalkınmış toplumlar olarak nitelendirilmesi buna göre gelişmiş ekonomilere sahip olması dikkat çekmektedir. Bu açıdan modernleşme ve kalkınma kavramları da dikkatlice incelenmelidir.

Modernleşme kavramı incelendiğinde sanayileşme, halkın belli ölçüde devlet yönetimine katılımı, seküler/rasyonel¹ normların kültüre yayılması, toplumun ödeme gücünün artması olarak dört temel

¹Seküler kelimesi Hristiyanlık doktrininin parçalarından olan Tanrı'nın zaman dışında var olduğu prensibine karşılık zamana (zamansal olmaya) vurgu niteliği taşıyan, genel olarak hayat ve idarenin dini bir merkezden ayrılıp dünyevi bir merkeze ilerlediğini, zamansal, zaman içinde var olan bir tarafa kaydığını belirten bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu fikir diğer tüm dini ve spiritüel inançları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Dini biçimde algılanabilecek veya dini kaynaklara dayandırılmış çeşitli müessese, konu ve kavramlara dini olmayan, bunlarla dini ayıran bir bağlamda, yaklaşır. Örnek vermek gerekirse: seküler etik, seküler devlet vb.

unsurdan oluştuğu görülmekte ve bu unsurların toplumsal yapıyı etkilediği ölçüde bütünlüğü tamamlayacağı vurgulanmaktadır. İktisadi kalkınma kavramının toplumsal bütünlük olgusunu da içinde barındıran modernleşme; kurumların, yapıların ve sistemlerin gelişimini sağlaması ve bu doğrultuda düzenlemelerin kaynağını oluşturması bakımından da kalkınma ile yakından ilgilidir.

Modernleşme, gelişmekte olan ülkelerde içeriğinde birçok çözümü barındıran ve kalkınma olgusunun bel kemiğini oluşturan bir sosyal bilim konseptidir. Modernleşmenin sanayileşmeyi ve teknoloji kullanımını artırması, toplumsal yapıyı düzenleyerek geleneksel yapının zayıflaması, bireysel önceliklerle kendini tanıma, yetiştirme düşüncelerini yerleştirmesi gibi iki yönlü boyutunun mevcudiyeti kalkınma sürecinin temel taşıını teşkil etmektedir.

W. E. Moore ve J. N. Smelser, modernleşmenin temel unsurunun ekonomik gelişme olduğunu söylemişler ve Smelser şu tanımları yapmıştır:

Modernleşme ayrı, fakat birbirleriyle ilişkili teknoloji, tarım, sanayi ve çevre olmak üzere dört alandaki değişme süreçlerinin birlikte işlemesiyle oluşur. Bu süreçler ise toplumsal yapıyı derinden etkiler ve farklılaşmaya yol açar. Farklılaşmalar başlıca siyasal, eğitim, dinsel, aile alanlarında belirginleşir. Bu anlamda modernleşme, iktisadi kalkınmayı kapsar; ancak daha ötesine gider (Smelser, 1967; Aktaran: Üşür, 1999: 259).

Kalkınma kavramı ile ilgili görüşlerini yazdığı makalesinde Dulupçu (2002), kalkınmanın ülkelerin ulaşmak için çaba sarf ettikleri bir süreç olduğunu ve toplumların bunu hem amaç hem de süreç olarak algılamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Sadece amaç olarak benimsenen kavramın ciddi sıkıntılara yol açacağını söylemekte ve bunun süreçle desteklenmemesinin ülkelerin başarısız olma nedenlerinin başında geldiğini belirtmektedir.

Tüm bu açıklamalardan ve tanımlardan da görüleceği gibi, zaman içinde kalkınma kavramı düşünürlerin savdukları görüşlere göre şekillenmiş ve her düşünür içinde bulunduğu teorinin getirdiklerine göre yorumlama gereği duymuştur. Zaman içerisinde değişen toplumsal yapılar, gelişmeler ve ülkelerin birbirleri ile olan ilişkileri de kavrama yeni boyutlar kazandırmada etkili olmuştur. Bu nedendir ki gelişen toplumlara göre modernleşme kavramı ile kullanılmış ve toplumsal yapıyı düzenlediğinden yapısal iyileşme-değişme faktörleri ile analiz edilmiştir.

3. İKTİSADİ KALKINMA İLE İLGİLİ TEMEL YAKLAŞIMLAR

Fizyokratlardan Adam Smith'e, David Ricardo'ya ve ve Karl Marx'a kadar pek çok ekonomist, önceleri kalkınma ile eşanlı gördükleri ekonomik büyümeyi ve yapısal değişimi anlamaya, sınırlarını ve teşvik eden faktörleri bulmaya çalışmışlardır. 19. Yüzyılın sonlarındaki marjinalist devrime kadar, ekonomik büyüme sorunsalı temel sorun olmuştur (Doğaner Gönel, 2010: 49).

Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan geri kalmışlık olgusu ile birlikte, ekonomik büyüme kavramı, kendi alanına yönelmiş ve içinde daha kapsamlı olguların da yerleştiği kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Geri kalmışlık olgusu tanımlanırken, daha çok ekonomist yaklaşımların kullanıldığı ve sayısal büyüklüklerin kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Buradan da hareketle az gelişmiş ülkeler; tarımsal verimliliğin düşük, tarım işgücünün fazla olduğu, yetersiz sermaye birikiminin yaşandığı, nüfus artışının hızlı olduğu, sosyolojik, teknolojik ve bölgesel düalizmin² yaşandığı, piyasa yapılanmasının istikrarsız devam ettiği ülkelerdir.

Ekonomist yaklaşımlar; bu yetersizliklerle, düzenlemelerle ve iyileştirme yolları bulmakla ilgilenmektedirler. Genel çerçevede dikkate aldıkları bulguları toplumsal yapıya uygulamaktadırlar. Şüphesiz ki burada, her toplumsal yapının farklı oluşu ve uygulamalara vereceği karşılık belirsiz olduğundan ekonomist yaklaşımların yetersiz kaldığı durumlar ortaya çıkabilmektedir.

İktisadi kalkınma ile ilgili yaklaşımlar ve teoriler pek çok farklı açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sınıflandırmadan bazıları kullandıkları kriterler bakımından aynı teorinin içinde yer alırken, bazıları da farklı bakış açıları ile başka sınıflandırmanın içerisinde yer almışlardır. Bu çalışmada teoriler genel anlamda, dengeli ve dengesiz kalkınma yaklaşımları olarak ele alınacak; her iki sınıflandırmaya girmeyen yeni yaklaşımlar da ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Fakat bunlardan önce tarihsel bir yaklaşım çerçevesinde Marksist Yaklaşım' a ayrıca değinmekte yarar vardır.

Klasik iktisat ekolünün öncü isimlerinden kabul edilen Karl Marx ve onu takip eden iktisatçılar genel itibari ile kapitalizm ile ilgilenseler de kullandıkları yöntemin farklı bir özelliği vardır. Marks'ın sistemi, sosyolojinin, ekonominin ve felsefenin kullanıldığı Gönel (2011) 'in de değindiği Hegel'in tez-antitez karşıtlığından etkilenen bir sistemdir.

Marksist iktisat, kapitalizm ile ilgilenirken krizlere düşmede bu sistemin çok daha fazla etkisinin olduğunu söylemektedir. Bu nedenle çalışmalarına sosyalizm ile devam eden Marks (1986), ikame edilmesi gereken sosyalist ekonominin nasıl işlemesi gerektiği üzerinde çalışmıştır.

Marksist iktisat, ekonomik ve sosyal yaşamda eşitlik, adalet, paylaşma gibi kavramlara öncelik vererek, toplumsal gelişmenin bu yönde gerçekleştiğini savunmuş ve olayları bu değerler çerçevesinde açıklamıştır. Burada görülen eşitlik anlayışı, bölüşüm ilişkilerinin açıklanmasında en önemli yeri tutmaktadır.

Marks, genel itibariyle toplumun tümünü ele alıp etkilerin küçük parçalar ve gruplar üzerindeki etkisini araştırmaya çalışmaktadır. Diğer yaklaşımların aksine Marksist anlayış, parçadan bütüne değil, bütünden parçaya ilerlemeyi ve bütünün diğer küçük grupları belirleme olanağının olup olmadığını analiz etmeye yönelmiştir. Bu anlamda tarihsel materyalizm olarak tanımlanan Marksist yaklaşım,

²Geri kalmış ekonomileri aynı zamanda modernleşme sürecindeki toplumlar olarak tanımlamak da mümkündür. Modernleşme sürecindeki toplumlar, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılarını modern olan bir modele göre değiştirirler. Bu nedenle geri kalmış toplumlarda hem modern hem de geleneksel yaşam tarzı birlikte varolur. Dolayısıyla geri kalmış toplumların ekonomileri de *tarımsal/geleneksel* ve *sanayi/modern* olmak üzere ikili yapıdadır (Lewis, 1966: 90).

teknoloji, biriken sermaye ve emek gibi üretken güçlerin üretim ilişkilerini, bunun da toplumun üst yapısını belirlediği temeli üzerine kuruludur. Lange (1975), bu durumu “üstyapı ile ekonomik temel arasındaki zorunlu uygunluk kanunu” ya da “sosyolojinin ikinci temel kanunu” olarak adlandırıp, kural olarak dile getirmiştir.

3.1. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar

Gelişmemiş toplumların sorunlarına çare arayan bir grup teori, dengeli kalkınma modelleri olarak anılmaktadır. Dengeli kalkınma; bir denge halini temel almaktadır. Ancak buradaki dengeyi daha çok bir bağımlılık olarak açıklamak mümkündür. Şöyle ki; Yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstriyel ürünler, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep için üretim arasında kurulan bir denge durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla dengeli kalkınma teorileri tamamlayıcılık bağına dayanmaktadır (Streeten, 1966: 170). Bu teori daha çok gelişmemiş ülkelerin zinciri kıramayacakları varsayımından hareket etmektedir. Bu nedenle birbiri ile bağı olan kesimlerin tümüyle harekete geçirilmesi ve ülkenin tüm bölgelerinin bir etkileşim içinde olması varsayımı hakim olmaktadır.

Dengeli büyüme kavramı, ekonomilerini modernize etmek için benimsenmiş özel bir stratejiye başvuran pek çok gelişmekte olan ülke için özel bir anlama sahiptir. Dengeli büyüme stratejisinin başlangıç noktası, ekonomik durgunluk, ekonomik sektörler arasındaki gerilik ve dengesiz yapı, ürünler için düşük talep ve kısır döngünün gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik kalkınma sürecine yönelik ana engeller olduğu bilgisidir.

Dengeli kalkınma modeli, az gelişmiş ülkelerde altyapının yetersizliği, düşük ücretler, kişi başına düşük milli gelir ve bunların sonucunda pazarın darlığı görüşüne dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sıralanan nedenlerden kaynaklanan talep yetersizliği tekil yatırımların verimli olma şansını ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla da müteşebbisi harekete geçirecek bir sosyo -ekonomik ortam oluşmamaktadır. Sonuçta müteşebbis yapacağı yatırım sonucu piyasaya süreceği mallara bir alıcı bulacağı konusunda kötümser olmaktadır. Bu durumda, biri diğerinin ürettiğinin müşterisi olacak biçimde birbirini tamamlayıcı sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta model, sadece sanayinin alt sektörleri arasında değil, tarım ile sanayi arasında ve ülkenin değişik bölgeleri arasında da dengeli kalkınmayı sağlayacak yatırımları öngörmektedir (İsmayilov, 2007: 66)

Burada dengeli büyüme ile dengeli kalkınma kavramlarının farklılığı üzerinde kısaca durmakta yarar bulunmaktadır. Harrod-Domar modelinde, dengeli büyüme, tam istihdamın devamı için toplam talebin, toplam arzdaki artışa eşit bir oranla yükselmesi anlamına gelmekte ve bu yaklaşım daha ziyade gelişmiş ekonomiler için geçerli olmaktadır. Dengeli kalkınma ise genellikle kalkınma durumundaki ekonomilerde bütün kesimlerin, birlikte, aynı zamanda geliştirilmesi olarak algılanmaktadır.

İlkin (1988)'e göre, dengeli kalkınma modelleri üç ayrı grupta toplanmaktadır.

- Birincisi, ekonominin bütün kesimlerine yapılacak yatırımların bu kesimlerin aynı oranda bir büyüme hızına sahip olabileceği şekilde gerçekleştirilmesi olarak ele alınmaktadır.
- İkinci model ilk modele oranla daha ılımlı gözükmektedir. Buna göre bütün kesimler aynı anda büyüyemese de hepsinde aynı zamanlı bir gelişme olması beklenmektedir.
- Sonuncu modele göre ise, yatırımların kesimlere dağılımına dikkat edilmelidir. Çünkü bu dağılımın uygun şekilde olması hem ılımlılık derecesini arttıracak, hem de toplam arzın artan gelir tarafından massedilmesini sağlayacaktır.

Dengeli kalkınma düşüncesinin ilk taraftarının Friedrich List olduğu belirtilmektedir. Fakat bu konu asıl II. Dünya Savaşı sonrası tartışma alanına girmiştir.

Az gelişmiş ülkeler yapıları itibarıyla, ancak sektörlerin hepsinde yatırım yaparak, ekonomik kalkınmaya ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu yüzden bu ülkelerde görülen talep yetersizliği, girişimcilerin yatırım yapmalarını da etkilemektedir. Burada ortaya çıkan Sürüm Yasası göre, satış imkanlarının yoğun olduğu yer, yatırımlar için de müsait olacaktır. Bu nedenle diğer sektörleri geliştirip gelirlerini arttırmadan sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. Dengeli kalkınma modelinin de öngördüğü düşünce burada yatmaktadır: ekonomideki tüm sektörler aynı anda ve dengeli bir şekilde kalkındırılmalıdır.

P.N. Rosentein Rodan "Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe" (Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları) adlı makalesini 1943 yılında yayınlamış ve bu makale, iktisadi kalkınma literatürünün öncüsü olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmasında, kalkınmanın başlarında herhangi bir sanayi sektöründe, firmaların yaptıkları yatırımların, ekonomideki diğer sektörlerin karlılığını arttırabileceğini söyler; yani pek çok sektörün birlikte hareket etmesinden (yatırım yapmasından) doğacak bir karlılıktan bahseder (Doğaner Gönel, 2010: 52).

Rosenstein-Rodan, kaynakları yetersiz olan gelişmemiş ülkeleri ele alarak, bu ülkelerin dengeli kalkınabilmeleri için optimum kaynak dağılımı üzerinde durmaları gerektiğini savunmaktadır. Rodan'a göre, kıt ve yetersiz kaynakların, kesimler arasında optimum bir şekilde dağılması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise daha çok sosyal sabit sermaye yatırımlarına bağlı bulunmaktadır. Sosyal sabit sermaye yatırımları da karlılığa dayanmayan ve çoğunlukla devlet tarafından yapılan yol, köprü, baraj, liman gibi yatırımlar olarak ele alınmaktadır. (Rosenstein-Rodan, 1966).

Rodan, sanayileşme sürecinin başlatılabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için başlangıçta bir 'büyük itiş'in gerekliliğini zorunlu görmektedir. O, bu gerekliliği 1957 yılında yayınladığı 'büyük itiş teorisi' makalesinde: "*Eğer kalkınma programı bir başarı şansına sahip olacaksa kaynakların asgari bir düzeyinin, bu programa yönlendirilmesi zorunludur. Bir ülkeyi kendini sürdüren bir büyüme sürecine*

sokmak, kısmen bir uçağı havalandırmaya benzer. Uçağın kalkışa geçmesi için yerde kritik bir hıza ulaşır bu hızı geçmesi lazımdır” şeklinde ifade etmektedir.³

Rodan'a göre planlanmış büyük ölçek sanayileşme lehindeki en önemli neden, farklı sanayilerin birbirini tamamlamaları hususudur. Teori burada, dışsal ekonomileri analize sokmaktadır. Rodan, hem dışsal ekonomileri hem de endüstriler arası tamamlanmayı talep yönüyle düşünmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde yatırımların azar azar artması ve yatırımların içsellik ve dışsallıklardan yararlanamaması bir anda büyük ve çeşitli yatırımların gerçekleşmesi gerekli kılmaktadır. Büyük itiş olarak adlandırılan bu teori ile gelirler yükseltilecek tasarruflar arttırılmalıdır. Böylelikle girişimci için de gerekli koşullar sağlanmış olacak ve sektörler arası kalkınma ile de yatırım imkanları doğacaktır.

Sonuç olarak Rodan, kalkınma için gerekli atmosferin ancak asgari bir hız ve miktarda gerçekleştirilecek yatırımlar aracılığıyla ortaya çıkabileceğini vurgulayarak, 'büyük itiş' olarak adlandırdığı bu sürecin kalkınmanın önündeki ekonomik engelleri kaldıracağını ileri sürmüştür.

Dengeli kalkınma modelleriyle çalışan önemli bir isim de Ragnar Nurkse'dir. Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin son derece düşük olduğundan yola çıkarak, gelir düzeyi düşük olduğu için tasarruf yetersizliğinin söz konusu olduğunu, tasarruf yetersizliği nedeniyle gerekli yatırımların yapılamayacağını, dolayısıyla verimliliğin ve gelir seviyesinin yine düşük kalacağını belirtir. Bu ülkelerde az olan sermaye birikimi, yine son derece düşük seviyede olan eğitim düzeyi ile birlikte refahın ve verimliliğin düşük düzeylerde gerçekleşmesine neden olur (Nurkse, 1964: 10).

İşsizliğin artması ve kişilerin gelir seviyelerinin düşmesi sonucunda tüketim oranları da düşecektir. Tüketim oranlarındaki düşmenin ekonomiye yansımaları sürerken, ekonomi bu şekilde bir yoksulluk tuzağına (kısır döngüye) girmeye başlar. Bu durumu Nurkse (1964), "bir ülke fakir olduğu için fakirdir." sözüyle açıklamıştır. Bu yoksulluk kısır döngünden çıkabilmek için, tasarrufların ve sermaye birikiminin önemini vurgulayan Nurkse'ün önerisi, sanayiye yönelik olarak köylerdeki fazla emeğin mobil hale getirilmesi ve az gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde sermaye birikimini sağlamaya çalışmalarıdır.

Nurkse modelinde Pazar yetersizliği fikrini esas almış, yatırımların farklı sanayi kollarında olması durumunda pazar bulma güçlüklerinin nispi de ortadan kalkabileceğini söylemektedir. Ayrıca, az gelişmişlik çıkmazından kurtulmada da yatırımların çeşitli sanayi kollarına dağıtılmasının işe yaracağını belirtmiştir (Öztürk, 2005: 88).

Nurkse'nin varsayımlarına göre, talebin gelir esnekliği uyarınca her çeşit malın üretiminde belli miktarda sermaye kullanılırsa, yatırıma yönlendiren güçlerin en sağlamı harekete geçirilmiş olacaktır. Çeşitli üretim alanlarında aynı anda yapılacak yatırımlar sonucunda, tersi bir strateji izlenerek varılabilecek verimlilik düzeylerinden daha yüksek verimliliklere ulaşılabilir (Gürkan, 1979: 248).

³P.N.Rosenstein-Rodan, Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri, çev: İzzettin Önder, İktisadi Büyüme ve Gelişme (Seçme Yazılar) içinde, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966, s.51-52

Dengeli kalkınma teorisyenlerinden bir diğeri olan Chenery, kaynak dağılımı ve piyasa arasındaki bağı incelemiş, geri kalmış ülkelerde bu bağı zayıflatarak istenilen düzeyde oluşmayacağını vurgulamıştır. Kaynak-gelir ilişkisi konusundaki dengesiz durumun hem tam istihdam seviyesinin altında dış alım ve satımın sınırlı olduğu ortamdan hem de üretim faktörlerindeki yapısal dengesizliklerden dolayı güçleşeceğini belirtmektedir. Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Bu fiyatlara göre oluşan piyasadaki kar maksimizasyonunu gerçekleştiren girişimci sağladığı özel kar ile sosyal karlılık arasında fark görmektedir. Bu farklar ne kadar büyükse, optimal kaynak dağılımından o kadar uzaklaşmış olunur. Bu nedenle planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir (Chenery H. , 1965).

3.2. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar

Dengesiz kalkınma modelleri dengeli kalkınma modellerine tepki olarak ortaya çıksa da, bazı konular dışında, dengeli kalkınma ile aynı fikirleri savunmaktadır. Dengesiz kalkınma düşüncesinin dayandığı ana ilke şöyle özetlenebilir: Az gelişmiş ekonomilerin kalkınmasında statiklik söz konusu değildir. Bu ülkelerde kalkınma daha sert başlangıçlarla ve durgun bir ekonomi ile gerçekleşmektedir. Dönem dönem yaşanan dalgalanmalar, ekonomik şoklar ve hareketlilikler, dinamik bir yapıda devam etmektedir. Dengeli kalkınma modelindeki her sektörün aynı anda kalkınması ve yatırımların artırılmaya çalışılması bu süreci durağanlaştırmakta ve gelişme hızını düşürmektedir. Diğer taraftan, az gelişmiş ekonomilerde, iç piyasanın genellikle çok sınırlı olması, dengeli kalkınma görüşü ile bağdaşmamaktadır. Örneğin, sanayide tamamlanmalara katı bir biçimde uyulması, optimum ölçeğin altında kalınmasına yol açmakta, bu da kaynak israfı anlamına gelmektedir (Gürkan, 1979: 248).

İşte dengeli kalkınmadaki bu durgunlaştırma sürecinin giderilmesi için alternatif bir yol olarak ortaya çıkan dengesiz kalkınma modelinde; ekonominin bazı sektörlerine öncelik verilip, yatırımların bu sektörlerle kaydırılması esastır.

Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır. Fakat her sektör sürükleyici özelliğe sahip değildir. Bu sektörleri tespit edebilmek için ekonomide sektörlerin ileri ve geri bağlantı katsayılarına bakılmalıdır. Toplam bağlantı katsayısı en yüksek olan sektörlerle öncelik verilmelidir. Burada ileri ve geri bağlantı katsayılarından kastedilen husus, bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim artışı üzerindeki etkisidir (Yavilioğlu, 2002: 58).

Dengesiz kalkınma modelinin öncüsü A. O. Hirschman'dır. Hirschman'ın çalışması bir model olarak, sosyal sistem ile ekonomik süreç arasındaki ilişki üzerinedir. Hirschman'a göre geri kalmış ekonomiler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri gibi, bütün sektörlerde eş anlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ne sermaye miktarına ve ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiplerdir (Hirschman, 1959: 50-62).

Hirschman az gelişmiş ülkelerde dengeli kalkınmanın söz konusu olamayacağını, zira o denli büyük kaynaklara sahip olan bir ülkenin zaten gelişmiş bir ülke olması gerektiğini belirtmektedir. Burada kaynak kıtlığı yanında müteşebbis kıtlığı da dengeli kalkınmaya engel olarak görülmektedir. Öte yandan, belli ölçüde gelişmiş bir az gelişmiş ülkede, dengeli kalkınma çabaları optimum ölçeğin altında kalınmasına yol açmaktadır. Hirschman modelinde, kalkınma süreci birbirini takip eden bir dizi dengesizliğin yer aldığı dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Hirschman'a göre bütün sektörlerde aynı anda yatırım yapmak, sermaye birikimi ile girişimci sayısının yeterli olmasına bağlıdır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde mümkün değildir. Bu yüzden var olan imkanlar ancak seçilecek bir sektörün geliştirilmesi ile optimum düzeye ulaştırılabilir. Hangi sektörlere öncelik verilmesi konusunu da 'önsel ve gerisel bağlılık' olarak ayırma giden Hirschman, buna göre karar verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Önsel bağlılık; bir sektörün diğer sektörler sattığı ara mallar toplamının toplam talebe oranı ile ölçülür. Gerisel bağlılık ise; bir sektörün diğer sektörlerden aldığı ara mallar toplamının, toplam üretime oranıdır.

Buna göre, Hirschman toplam sektörler arası bağlılık katsayısı en yüksek olan sektöre öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadır, buna da örnek olarak demir-çelik gibi ara malların üretimini vermektedir.

Belli şartlar içinde dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok canlandıracağı ve teşvik edeceği, hızlı büyümenin bir engeli olabileceğinden çok bir şartı olabileceğini, denge üzerine fazla ısrar etmenin ve önem vermenin aslında durgunluğu önlemekten çok ona neden olabileceği şeklinde özetlenen teorisiyle dengesiz kalkınmayı savunan bir diğer isim de Paul Streeten'dir.

Önce tüketim sonrada üretim bakımından dengesiz kalkınma durumunu ve bu durumun ekonomik kalkınmaya etkisini açıklamaktadır.

Streeten, ortaya koyduğu görüş çerçevesinde, dengesiz kalkınma durumunu önce tüketim, daha sonra da üretim üzerinden açıklamaya çalışmış, elde ettiği sonuçların da ekonomik kalkınmaya etkisinin ne yönde olduğunu incelemiştir. Ona göre dengesizlik statik ve dinamik etken olarak iki kısma ayrılır. Streeten, statik etkenin, belirli ihtiyaçlar ve teknoloji karşısında bölünmezliği durumu ile ilgili ve bunu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dinamik etken ise, yeni ihtiyaçların doğmasını karşılayacak uyarıcı kuvvetlerle ve yeni faaliyet ve teknolojik yeniliklere yönlendirecek neden ve faktörlerle ilgili ve bunları ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır (Streeten, 1966: 174).

3.3. Kalkınma ile İlgili Diğer Yaklaşımlar

Kalkınma ile ilgili yaklaşımları dengeli kalkınma ve dengesiz kalkınma olarak iki grupta toplamak yetersiz olacaktır. Çünkü konuyla ilgili bu yaklaşımlara girmeyen, çıkış noktasını ve toplumsal yapıyı farklı açıdan değerlendiren birçok yaklaşım daha bulunmaktadır. Bu açıdan iki gruba indirgenmiş açıklamalarla teorileri değerlendirmek pek yerinde bir davranış olmayacaktır. Açıklanan yaklaşımların

haricinde, toplumların kalkınması için yapılan çalışmalarda eksik yönler belirlenmiş ve tamamlayıcı unsurlar da bunlara dahil edilmek istenmiştir. Bu yönde çalışmalar yapan önemli isimlerden biri de Rostow' dur ve çalışmaları ile sürece katkı sağlamıştır.

3.3.1. Tarihsel Aşamalar ya da Safha Aşaması

Amerikalı iktisat tarihçisi W. Rostow' un modern tarihin seyri hakkında yaptığı genellemeler, kalkınma literatürüne tarihsel aşamalar ya da safha teorisi olarak geçmiştir. Rostow' un tarihsel yaklaşımına göre, dünya üzerindeki her toplum gelişme sürecinde özellikleri birbirinden farklı olan beş aşamadan geçecektir (Berber, 2011: 262).

Rostow' un iktisadi gelişme sürecinde her toplumun geçeceğini varsaydığı beş safha şu şekilde sıralanmaktadır (Rostow, 1969: 17).⁴

Geleneksel Toplum Safhası: Geleneksel toplum aşamasında temel ekonomik faaliyet tarımdır. Toplumun çoğunlu tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Sosyal imkanlar, kültürel aktiviteler ve teknoloji kullanımı son derece kısıtlıdır. Bu toplumlarda siyasi güç merkezileşmemiştir. Toplumda büyük toprak sahibi olan kesim, egemen sınıf olarak kabul edilmektedir. Ekonomik anlamda bakıldığında da yatırımlar oldukça düşük ve bu nedenle ülke genelinde bir durgunluk söz konusudur.

Sınırlı üretim fonksiyonunun varlığı, bu toplumların statik bir yapıda olduğu ya da verim ve üretim artışının olmadığı anlamına gelmez. Aksine ekilebilen alanlar genişleyebilir, teknolojik faaliyetlerde bulunulabilir ya da tarımda sanayide ve ticarete bazı yeni icatlara rastlanabilir. Bu tip gelişmelere rastlanması muhtemel olmakla birlikte, geleneksel toplumların temel ve ortak özelliği, kişi başına gelir düzeyinin belli bir yere kadar artırılmasının mümkün olması yani bir tavan sınırının varolmasıdır (Berber, 2011: 263).

Geçiş Safhası: Rostow feodalizm ya da geleneksel aşama ile kalkış arasındaki aşamayı geçiş aşaması olarak tanımlar. Bu aşamanın en önemli ekonomik koşullarından biri, büyümenin kendi kendine sürdürülebilmesi için milli gelirin en az yüzde 10' unun yatırımlara ayrılmasıdır. Yatırımların yapılacağı başlıca alanlar, ulaştırma ve diğer altyapı hizmetlerinin sunulabilmesi için gerekli sabit sermaye yatırımlarıdır (Doğaner Gönel, 2010: 55).

Bu aşamada genel olarak aşağıda sıralanan değişimlere rastlanmaktadır (İlkin, 1988: 63):

- Tarımın öneminin azalmaya başlaması ve sanayi ve ticaret kesiminin gelişmesi
- Tarımda ve sanayide verimliliğin artmaya başlaması
- Altyapının gerçekleştirilmeye başlanması
- Doğum oranının düşmeye başlaması
- Sosyal, ekonomik ve siyasi yapının genişlemeye başlaması
- Toplumda modern bilimi uygulayacak yeni bir sınıfın ortaya çıkması

⁴ Burada, beş safhaya kısaca değinilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Feride Doğaner GÖNEL *Kalkınma Ekonomisi*, Metin Berber *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Rostow *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*.

Hazırlık aşamasında toplumda ikili (düalist) yapı devam etmekte: modern kesim ve geleneksel kesim, modern anlayış ve geleneksel anlayış yan yana bulunmaktadır. Genel olarak toplumu karakterize eden unsurlar geleneksel görüntülü kalmakla beraber, modern bir kesim kendini göstermeye başlamaktadır. Günümüze kadar, sömürgeci veya yarı sömürgeci bir kuvvetin ekonomik amaçlarına göre yönetilen birçok eski toplumlar modern ekonomik faaliyetlerle beraber hala eski durumlarını korumaktadırlar.

Kalkış Safhası: Kalkış ya da kendi kendini besleyen kalkınma süreci safhası, modern toplumların tarihindeki en önemli aşamadır. Bu safha, düzgün bir gelişmeye karşı çıkan engellerin ve karşı koymaların tamamen yıkıldığı bir devredir. İktisadi gelişmeyi gerçekleştiren güçler bu safhada gelişir ve topluma hakim olurlar. Temelleri kalkışa hazırlık aşamasında atılmış olan modern kesim gelişerek ekonominin tamamında etkisini gösterir.

Kalkış aşaması, gelişmenin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Yatırım ve tasarruf oranları bu dönemde milli gelirin %10'u olarak gelişmeye başlamaktadır. Toplum yapısı da artık değişime ayak uydurmakta, büyüme kavramını benimsemekte ve daha sonraki yıllar için gelişmişliğin temelini atmaktadırlar. Ayrıca Kaynak (2011)' a göre; kalkış döneminde kendi kendini besleyen ve sürekli gelişmeyi önleyen engeller ve direnmeler tamamen yıkılır.

Kalkış aşamasının 20 yıl süreceğini öngören Rostow, bu aşamadan sonra olgunlaşma aşamasına geçileceğini öngörmektedir. Bu dönemde modern uygulamalar toplumun her kesimine yayılmakta ve güçlü bir ekonomi ile ülke büyüme serüvenini başarıyla sürdürmektedir. Bu dönemin en önemli özelliği, harekete geçiş aşamasında önemli bir gelişme gösteren öncü sektörlerin artması ve yüksek üretim artışının diğer sektörlerle yayılmasıdır (Öztürk, 2005: 83).

Olgunluk Safhası: Kalkış safhasından sonra, uzun dönemi kapsayan olgunluk aşamasına girilir. Olgunluk safhasında mevcut yapının ilerlediği, değiştiği ve yeniliklerin tüm sektörlerle yayıldığı görülür. Bu aşamanın temel özelliği ve ayırtedici niteliği modernleşmenin ve teknolojinin ekonominin her kesimine yayılmasıdır.

Olgunluk safhasında, sektörel gelişmeler açısından yeni bir yapılanma görülür. Yeni modern sektörler hamle yaparak kalkış aşamasında öncü rolü oynayan sektörlerin yerini alır. Bu durumu Berber (2011), şu örnekle açıklamaktadır: Kalkış aşamasında demiryolu hareketiyle gelişme gösteren demir, kömür ve ağır makine sanayi, olgunluk aşamasında yerini çelik, gemi inşaatı kimyevi maddeler, elektrik ve modern makine sanayilerine bırakmıştır.

Kitle Tüketim Çağı: Olgunlaşma aşamasından sonra kitle iletişim çağı denen toplumsal refahın arttığı bir döneme girilir. Bu aşamada toplum artık arz yerine taleple, üretim yerine tüketimle ve refah maksimizasyonu ile ilgilenir. Bu dönemde üretim daha çok dayanıklı tüketim mallarına doğru kayar.

Bu dönemde nüfusun yapısı ve niteliğinde de değişimler gelişmeler başlar. Kentleşme oranı ve kentli nüfusun payı hızla artarken, tarımda çalışanların oranı düşer. Ayrıca bu aşamaya giren bir ülke dış politika ve askeri alanlarda üstünlük sağlamak amacıyla bu alanlara daha fazla kaynak ayırmaya da

başlayabilir. Kısaca, kitle tüketim çağına erişmiş olan her ülke, refah devleti; dayanıklı tüketim malları üretimi; dış politika ve askeri alanlarda üstünlük sağlamak gibi üç amaç arasında kendi koşullarına ve tercihlerine göre bir denge kurmaya çalışmaktadır.

3.3.2. Gerschenkron Yaklaşımı

Çoğunlukla az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülke değerlendirmelerinde Gerschenkron' un analizi kullanılmaktadır. Öncelikle Büyük Britanya, Almanya ve Rusya gibi Avrupa ülkeleri arasındaki karşılaştırmalara dayanarak, tarihsel perspektif içinde ekonomik geri kalmışlığı açıklamaya çalışmıştır.

Az gelişmiş ülkelerin geç kalmalarının en temel özelliğinin, önder ülkelerin yapılanmalarından farklı olduğu şeklinde açıklanmaktadır; çünkü bu ülkelerin geç kalmışlıkları basit bir geç kalmışlıktır. Bu modelde bir önder ülke, diğeri de gelişmemiş ülke olmak üzere iki yapı vardır. Önder ülke sahip olduğu teknolojik imkanları, toplumsal yapısı ve kurumların işleyişi ile diğerkenden ileridir. Bu ülkeler, bu yönleri ile öncülüğü üstlenirken aynı zamanda örnek olarak ulaşılmak istenen aşamayı da ortaya koymaktadırlar. Bu ülkelerin geri kalmış ülkeler açısından model olma özelliği onlara birtakım görevler de atfetmektedir.

İleri ülkelerin şunda geç kalmış olan ülkelere sağlayacakları avantajlar vardır. Bu ülkeler, önder ülkelerin daha önce kullandıkları sanayi ve teknolojiyi kendi ülkelerinde kullanmakla işe başlamalıdır. Geri kalmış ülkelerde yaşanan okuryazar oranındaki düşüklük, kurumsal yapının başarılı işlemeyişi, verimlilikte yaşanan olumsuzluklar ve teknolojik yetersizlik, ileri ülkelerin desteği ile atlatılabilir. Gelişmiş ülkeler, geç kalan ülkelere, teknik yardımların nitelikli emeğin ve sermaye mallarının sağlanmasında bir kaynak teşkil edebilir (Kaynak, 2003: 38).

Gerschenkron'a göre önemli olan nokta şudur ki; yapılanma ve koşulları sağlama, sanayileşme hamlesinin öncesinde değil, sanayileşme hamlesiyle eşanlı olmalıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken bu sürecin kendiliğinden meydana gelmeyeceğidir. Bu organizasyona katkıda bulunacak kurumlara gerek vardır ve kurumların katkıları oranında sanayileşmenin hızlanabilir olması ya da arzulanan gelişmeye ulaşması değişecektir.

Ülke ekonomisinin geri kalmışlığı ne denli fazla ise, sanayileşmesinde tarım sektörüne daha az yatırım yapacak ve gerektiğinde devlet müdahalesi gerekli olacaktır. Çünkü tarım sektörü bu ülkelerde tarım dışına az katkı sağlayacağından, ülke sınırlı kaynaklarını tarım sektörüne yöneltmemelidir.

3.3.3. Lewis'in Sınırsız Emek Teorisi

Kalkınma yaklaşımların önemli çalışmalarından biri de Lewis'in sınırsız emek arzı kuramıdır. Bu modelde ilk olarak modern değişim sektörü ile geçimlik sektörden oluşan düalist (ikili) bir yapının varlığında söz edilir. Modern kesim kapitalist olarak değerlendirilirken (sanayi), geçimlik sektör olan kapitalist olmayan yapı, diğerkinin ezici gücüne maruz kalmaktadır (Kaynak, 2011: 213).

Lewis (1966)'e göre, modern yapı üretim ve verimlilik konusunda daha fazla güce sahipken, geleneksel yapının sahip olduğu atıl kapasiteye ihtiyaç duyduğunu ve bu yüzden de kalkınmanın geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş olduğunu vurgulamaktadır.

Ayrıca Lewis, tarım kesiminde emek arzının sınırsız olmasına karşı marjinal verimliliğin düşük olduğunu belirtmektedir. Bu durumda da tarım kesimindeki toplam üretimi azaltmadan, bir kısım emek modern yani kapitalist sisteme doğru kaydırılır. Geleneksel yapıda oluşan düşük verimliliğin düşük ücretle sonuçlanması, sınırsız emeğin daha yüksek verimliliğe sahip modern yapıya transfer olmasına neden olmaktadır. Kısaca anlatmak gerekirse; sınırsız emek arzı ile kalkınma modeline göre; ekonomik kalkınma geleneksel sektörde fırsat maliyeti çok düşük olan emeğin modern sektör tarafından emilmesiyle gerçekleşmektedir.

3.3.4. Bağımlılık Okulu

Yapısalcı ve Marksist düşünceden etkilenen ve Latin Amerika'da doğan Bağımlılık Okulu, dünya mal ve faktör piyasalarında gücün eşitsiz dağıldığını ve uluslararası sistemde kaynakların bağımlı ülkelerden egemen ülkelere doğru transfer olduğunu öne sürer.

Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler. Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model, Üçüncü Dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan Yanlış Paradigma Modeli'dir. Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan Düalist Kalkınma Tezi'dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkelerle zengin ve fakir insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir (Yavilioğlu, 2002: 62).

Öztürk (2005)'e göre, bağımlılık ekolünün en temel özelliği gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiye yoğunlaşmış ve bağımlılık ilişkisi olarak değerlendirmeleridir. Yoksul ülkelerde bütünsel bir sosyoekonomik başarının sağlanamaması durumunda bu ülkelerin sömürüye açık ülkeler haline dönüşebilme potansiyellerinin de yüksek oluşu kuramda değinilen bir başka konuyu gündeme getirmektedir.

Konunun özü itibarıyla buraya kadar genel çerçevede kalkınma olgusu, tarihsel gelişimini ve ortaya atılan yaklaşımlar anlatıldı. Fakat zaman içerisinde oluşturulan modellere çeşitli eleştiriler yapılmış, eksik bulunan yönleri ortaya konmuştur. Gerçekten de savunulan düşüncelerin ve oluşturulan modellerin ne denli kalkınma olgusunu açıkladığı, geri kalmış toplumlar açısından ne denli yol gösterici olduğu tartışılması gereken bir konudur.

5. KALKINMA KURAMLARININ ELEŞTİRİSİ

İktisadi kalkınma kavramı, büyüme kavramından farklı bir anlam ifade etmektedir. Ekonomik büyüme rakamsal ifadeleri gerekli kılarken, kalkınma kavramı toplumsal bir bütünleşmeyi, kurumsal yapıların iyileştirilmesini ve gelişmişlik düzeyinde etki rol oynayan bir süreci kapsar. Bu açıdandır ki kalkınma ile ilgili yaklaşımlar öne sürülürken birtakım eksiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu eksikliklere bakıldığında karşımıza şu sorunlar çıkmaktadır:

Kalkınma teorileri genellikle, ekonomik olgular üzerinden düşünce geliştirme yoluna gitmişler, toplumsal faktörleri göz ardı etmişlerdir. Toplumun genelini içine almadan savunulan yaklaşımlar bu yönden eksik bir anlatıma sahip olmuştur. Oysa kalkınma, toplumsal bir olgudur ve toplumsal yapının dışında değerlendirilemez.

Bottomore'a göre, "Toplumsal yapı", sosyo-kültürel, siyasal, psikolojik ve ekonomik bütünü içine almaktadır. Başka bir ifadeyle toplumsal yapı; ekonomi, siyaset, kültür, eğitim ve aile gibi temel kurumların ve grupların bir kompleksidir (Bottomore, 1977: 121-122).

Kalkınma iktisadının gelişimine bakıldığında dönem içerisinde birçok görüş ortaya atılmıştır. Büyüme olgusunun tek başına yeterli olmadığını anlayan iktisatçılar, ayrı bir kavram ve disiplin olarak gördükleri gelişmeyi tamamlayan kalkınma kavramı üzerine çeşitli teoriler geliştirmişlerdir. Bu teorilerde göze çarpan bir yön olan, yaklaşımların ikili yapıda gruplaşması ve bu gruba dâhil olmayan görüşlerin de başka bir başlık altında toplanmasıdır. Her bir kalkınma stratejisinin kalkış noktası ise ya ekonomik kaynakların yetersizliği, ya piyasaların aksaklığı veya her ikisinin aynı anda olmasıydı. Söz konusu teorilerde sosyal değerler, siyasal ve toplumsal düzen fonksiyona dâhil edilmemekte ve bu nedenle de kalkınmaya yönelik statik yaklaşımlar geliştirilmekteydi.

Ortaya konan düşünceler incelendiğinde toplumları geliştirme aşamasına katkı sağlamada yetersiz oldukları görülmektedir. İster kaynakların oluşumu, ister kullanımı, isterse dağılımı aşamasında olsun, ekonomi dışındaki faktörlerin de kalkınma sürecine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Geri kalmışlık olgusunu yaratan tek unsur ekonomik faktörler değildir. Aksine ekonomi dışı faktörlerdeki eksiklikler bu olgunun oluşmasında etkindir. Bu açıdan bakıldığında tek boyutlu incelenen sürecin diğer faktörleri de göz önünde tutarak çıkarım yapması ve buna göre teoriler oluşturması gerekmektedir.

Sosyo-kültürel değerlerin ekonomik kalkınmada sınırlayıcı etkileri ile itici güçlerinin göz ardı edilmesi konu ile ilgili diğer bir eksikliklerdir. Gelenekçilik adı altında anlatılan bu sorun kısaca modernleşme yolunda ilerleyen ülkelerin geri kalmışlığı olarak algılanmamalıdır. Hatta kalkınma yolunda geriye dönüp ders alınacak ve yol gösterecek bir araç bile olabilir. Bu şekilde toplumlar, kendi öz benliklerini de koruyarak anlamlı ve güçlü bir gelişme trendi yakalayabileceklerdir. Kalkınmayı, sosyo-kültürel değer ve kurumların çağdaş işlevlere uyarlanma süreci olarak düşünmekte yarar vardır (Black, 1986: 38).

Kalkınma teorilerinde eksiklik olarak görülen bu sıkıntı, genel anlayışla teorileri tepeden inme şekilde topluma uygulamaya geçirmek olarak ortaya çıkmaktadır. Tek bir teorinin ve inceleme alanının dar kullanıldığı bir düşüncenin tüm toplumlar için aynı derecede uygulanıp başarı sağlayacağı düşünülemez. Her toplumun yapısı, özellikleri, kurumsal işleyişi ve değerleri farklıdır. Diğer toplumda geçiş aşaması olarak değerlendirilen yapılanmanın söz konusu ülkede daha farklı bir aşamada başarısızlıkla sonuçlanması olasıdır. Oluşturulacak yaklaşımların toplumun yapısını dikkate almadan sınırlı faktörle ele alınması, gelişmek adına adım atan ülkelerde uygulama alanlarını kısıtlamaktadır. Yanlış uygulanan yöntemlerle ya da örnek aldığı toplumların kendi ülkesinde de başarılı olacağı düşüncesiyle çok daha farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu nedenle, genel yaklaşımların tüm toplumlar için uygun olduğu konusu ciddi sıkıntı yaratmaktadır. İngiltere veya Almanya' da yaşanan değişim sürecinin Türkiye' de de aynı şekilde yaşanacağı beklenemez. Örneğin Rostow'un aşamalı kalkış teorisinde her ülke her aşamayı yaşamamış olabilir ya da o aşamada oluşan değişimleri farklı şekilde geçirmiş olabilir.

Az gelişmiş ülkeler üzerindeki genellemeci kalkınma yaklaşımları yüzünden, politik, kültürel ve ekonomik düzeylerde ortaya çıkan olumsuzluklar, söz konusu ülkelerin performanslarını olumsuz etkilenmekte ve hatta bazı durumlarda dikkatleri sorunların gerçek nedenlerinden ve sorunun kendisinden başka tarafa çektikleri de gözlemlenmektedir. Bu yüzden geri kalmış ülkeler kendi içlerinde değerlendirilmeli ve genel teoriler çerçevesinde toplumsal değerleri göz ardı edilmemelidir. Kısaca söylemek gerekirse, gelişmemiş ülkelerin problemlerinin çözülebilmesi için genellemeler yapmak yerine, o toplumların içindeki güçleri tanımak ve geri kalmışlık sorunlarını o ülkenin kendi içinden değerlendirmelerle yapmak gerekmektedir.

Kalkınma kuramlarında göze çarpan bir diğer konu da kısa süreli çözümlerde yetersiz kalmalarıdır. Oluşacak ani ekonomik krizlerde ya da şoklarda uygulanacak yöntemler açısından verimli olamamaları, az gelişmiş ülkelerde bu krizlerin daha ağır şekilde yaşanmasına yol açmıştır. Kuramlar uzun döneme yayılmış maddeler halinde sıralanırken kısa dönem istikrarsızlıklarında ne yapılacağı, hangi yöntem uygulanacağı konuları ciddi başarısızlıklara yol açmıştır. Örneğin; 1970' li yıllarda meydana gelen ekonomik sorunlarda ülkeler ciddi bir sıkıntıya düşmüş ve kısa dönemde neler yapılacağı konusu belirsiz olduğundan az gelişmiş ülkeler bu ekonomik şokları çok daha fazla kayıpla ve sıkıntıyla yaşamak zorunda kalmışlardır.

Ekonomik krizlerin sıkça yaşandığı dönemlerde toplumsal yapıdaki bölünme ve politik sürece karşı oluşan güvensizlik ortamında, sürecin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için ciddi şekilde uygulanabilirliği yüksek yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Gelişmiş ülkelerde toplumun alt kesimleri bunu çok hissedemese de, kalkınmaya çalışan toplumlarda ekonomik bunalımlar çok daha sancılı geçmektedir. Ortaya çıkan bu tabloda politika yürütücülerin alacağı kararlarda ve ekonomistlerin yürüteceği metotlarda toplumun çıkarlarını ve gelişimini de gözetmeleri gerekmektedir. Bu aşamada örnek alacakları ülkelerde uygulanan yöntemlerin kendi kültürlerinde nasıl sonuçlanacağını, başarılı olup olmayacağını iyi analiz etmek zorundadırlar. Kalkınma kuramlarındaki statik olgu, bunları sağlayıcı nitelikte olmadığından da büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü toplum değişen ve gelişen bir

yapıdadır. Oluşturulacak yaklaşımların da topluma ayak uydurabilmesi ve sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için dinamik yapıda olması gerekmektedir. Kültürel yapı ve her toplum kendi döneminde kendi şartlarında incelenmeli, aksaklıklar belirlendikten sonra her ülkeye göre çözüm yolları aranmalıdır.

Solmaz (2008), bu konuyla ilgili eksiklikleri tespit ettiği çalışmasında şunları söylemiştir:

“İktisadi kalkınma kuramları, yoksul ülkelerin farklılıklarını analizlerine dahil etmemişlerdir. Yaklaşımlarda gelişmiş ve geri kalmış ülke sınıflandırmaları, genellikle ekonomik göstergeler ele alınarak yapılmaktadır. Söz konusu sınıflandırmalar yapmış oldukları aşırı genellemelere dayanmaktadır. Aşırı genellemeler, farklı ülkelerin yoksulluk sorununu aynı nedenlere bağlama sonucunu doğurmaktadır. Diğer yandan ekonomik, siyasal ve toplumsal tarih çalışmaları, bir toplumun gelişme ve/veya geri kalmışlık sürecinin çoğunlukla bir diğerine benzemediğini göstermektedir. Toplumlar hem maddi gerekçeler, hem de sosyal ve kültürel nedenlerle farklı oluşum gelişim ve değişim süreçleri yaşamışlardır. Yaşanan kalkınma süreci, az gelişmiş ülkelerin merkeze karşı verilen bağımsızlık mücadelesi sırasında oluşturdukları birlikteliklerin kalıcı olmadığını, temelde birbirine benzemez özellikler taşıyan bu ülkelerin zamanla farklılaşmaya başladıklarını göstermiştir. Bu nedenle yoksulluk, ülkelerin her birinin kendi bütünlüğü içerisinde ele alınmalı, kalkınma problemi buna göre incelenip planlanmalıdır.”

Kalkınma kuramlarının eksik bıraktığı diğer konu da ‘çevre’ faktörüdür. Yapılan çalışmalarda ekonomik büyümenin sağlanmasında parasal olguların daha ön plana çıkması ve kuramların bu çerçevede temellendirilmesi, doğa-insan ilişkisinde tahrip edici boyutların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1970’li yıllarda ekonomist kuramların insanla ilgilenmeyi bırakıp daha çok maddi verilere yönelmesi, kalkınmanın insan ve çevre algısında çalışmalar yapması gerektiğine duyulan ihtiyaçların artmasına neden olmuştur. Bu nedendir ki ekolojik dengenin bozulması, çevrenin tahribatı konuları gündeme alınmaya başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı ile kuramların artık statik yapısından kurtulması gerektiği görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınma iktisadi büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır düzeyde olmayacağını söylerken, oluşan zenginliğin ülkeler bölgeler arasında adaletli şekilde dağıtımının sağlanmasını, bunlar yapılırken de çevresel faktörlerin korunması gerekliliğini önermektedir (Kaynak, 2011: 56)

Kalkınma kuramlarının etkisiyle kuşkusuz az gelişmiş ülkelerde 1970’li yıllara kadar önemli bir değişim gözlenmiştir. Bu ülkelerin ulusal gelirleri gerek küresel düzeyde gerekse kişi başına gelir olarak artmıştır. Yaşam standartlarında önemli iyileşmeler gerçekleşmiş, görece de olsa bir sanayi yapısı kurulmuştur. Ancak bu maddi iyileşmelere karşın gelir dağılımı önemli ölçüde bozulmuş, kentleşme ile birlikte gelişmiş toplumların toplumsal sorunları daha da yoğun biçimde görülmeye başlamıştır. Kurulan sanayi yapısı, ülkeleri giderek daha da dışa bağımlı hale getirmiştir. Bazı iktisatçılar bu durumu “gelişmeden büyüme” olarak adlandırmaktadır (Warren, 1984 :109).

Yapılan bu değerlendirmeler ve eleştirilerden sonra kalkınma kavramının salt ekonomik göstergeler ile incelenmesinin yanlış olacağı, kalkınmanın bir süreci ifade ettiği ve bu sürece birçok faktörün dâhil edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Buradan da yola çıkarak oluşturulması gereken çok boyutlu 'bütünsel' bir kalkınma sürecinin ifade edilmesi gerekmektedir.

Kalkınma olgusu, tarih boyunca çeşitli açılardan değerlendirilmiş ve tanımlaması yapılmıştır. Her bir tanımda dikkati çeken öge 'toplum' ögesidir. Toplumsal bütünleşme ve tabana inen değişikliklerin yapılması gerekliliğini bütünsel kalkınma sürecinin kritik noktalarını oluşturmaktadır. Teorilerde eksik kalan yönler bu yaklaşım sayesinde tamamlanmış olacaktır. Çünkü bütünsel kalkınma olgusu, toplumsal, sosyal, siyasi ve psikolojik etmenleri de içine alarak topyekûn bir düzenlemeyi ifade etmektedir. Geri kalmış toplumların kalkınma süreçlerini genel hatlarla ele almayı, her toplumun kendi yapısına ve kültürüne uygun politikalar ve düzenlemeler yapmayı uygun görmektedir.

Ekonomik, psikolojik, sosyo-kültürel ve politik faktörlerin karşılıklı ilişkisi sonucunda kalkınma olgusunun belirlendiğinin ortaya konulmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin birçok problemi bölünmemiş, yani problemin karşılıklı bağımlı yönleri ortak biçimde araştırılmış olacaktır. Bu inceleme yöntemi sayesinde iktisadi, politik, kültürel ve psikolojik faktörler arasında kalkınma açısından ilişki kurmanın önemi vurgulanarak, bazı değişkenler arasındaki ilişkilerin neden karşılıklı bir biçimde ele alınması gerektiği daha rahat anlaşılacaktır (Ruttan, 1988: 247).

5. SONUÇ

İktisadi kalkınma olgusu, toplumların dikkatle incelemesi gereken bir konudur. İncelemelerden de anlaşılacağı gibi ülkeler arası rekabetin tanımlanmasında, ilişkilerin düzenlenmesinde birincil olarak ele alınan ve göz ardı edilmemesi gereken önemli bir süreçtir.

Tarihsel sürece bakıldığında geri kalmışlık olgusunun açıklanmasında ekonomik büyümenin kullanılmasından kaynaklı birtakım eksikliklerin olduğu görülmektedir. Toplumsal yapıyı gözetmeksizin oluşturulan yaklaşımlar, iyileştirmeyi sağlamak yerine bazı toplumlarda yetersizliğe neden olmuştur.

Salt ekonomik göstergeler yerine bütünsel bir çalışmayı gerekli kılan kalkınma kavramı gelişmeye çalışan ülkelerin dâhil oldukları ciddi bir program haline gelmiştir. Öyle ki; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini birbirleriyle karşılıklı olacak şekilde düzenleme yoluna gitmiş, kurumsal yapıları iyileştirmek adına çeşitli yenileme çabalarına girilmiş, eğitim, sağlık gibi öncül konularda yeni politikalar izlemiş ve refah seviyesini arttırıcı önlemlerle toplumsal kalkınmışlığı sağlamayı hedef edinmiştir.

Landes (1980) 'in de kalkınma ile ilgili çalışmasında değindiği gibi " Sanayileşme ve ekonomik kalkınma sürecinin çekirdeği zihinseldir; belli bir teknik, yani bir işi belli bir biçimde yapma tarzı ile ilgili bilgi bütünüdür edinmek ve uygulamaktan ibarettir."Gerçekten de bu sözlere katılmamak elde değildir. Çünkü kalkınmışlık ilk aşamada gözlenebilir sonuçların elde edilmesini içermelidir. Toplumun her

kesimi dikkatle izlenmeli, seçilen örnek gruplar, yerleşim yerleri, kurumlar özenle seçilmelidir. Sorunların ve nedenlerin belirlenmesinden sonra uzun süreli bir çalışmayı gerektiren politikalar üzerinde durulmalı, iyileştirme süreci başlamalıdır. Tüm bunlar yapılırken, gelişmiş ülke değerleri, onların tarihi toplumun yapısı karşılaştırmalı analizlerle değerlendirilmelidir. Topluma benimsetilecek yenilikler ve düzenlemeler anlaşılır olmalı, kültürün gerekliliklerinin neler olduğu iyice benimsenmelidir. Tepeden inme, salt göstergeler eşliğinde dayatma şeklinde olacak uygulamaların toplumları ileri taşımaktan öte, gerilemelerine neden oldukları da gözden kaçırılmamalıdır.

Ayrıca kalkınma kuramlarını oluştururken, toplumların dini inançları, yönetim şekilleri, tarihsel süreçleri, eğitim seviyeleri, nüfus göstergeleri dikkatle incelenmelidir. Tek bir ülke üzerinden analizlerin yetersizliği ve yanlışlığı anlaşılabilir şekilde mümkün olduğunca çok ülke ve kültür analizlerine yer verilmelidir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde görülen eğitim seviyesinin düşüklüğü, nüfus artışının fazla oluşu, işgücündeki verimsizlik ve çalışma koşullarının elverişli olmaması refah seviyesini düşürmektedir. Bu sürecin başarı ile üstesinden gelebilmek ve bir adım ötesine taşınacak bir gelişmişliğin sağlanabilmesi için iktisadi kalkınma kavramının dinamik yapısı göz ardı edilmemelidir.

Az gelişmiş ülkelerde görülen 'ikili yapı', kuramlar oluşturulurken titizlikle değerlendirilmelidir. Acele kararların ve ani değişikliklerin başarı sağlamada yetersiz kalacağı konusu araştırmalara dahil edilmelidir. Tabii ki de kalkınma kuramları tüm yönleriyle yanlış değerlendirilmemelidir. Tarihsel süreçte birçok az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin ve yapılarının iyileştirilmesinde yardımcı olmuşlardır. Bu açıdan kalkınma kuramlarının katkıları yadsınamayacak kadar fazladır.

Kalkınma konusunda eksik bırakılan noktaları göstermek adına buradan bir sonuca varıldığında ortaya ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik faktörlerin de katıldığı bir kavram çıkmaktadır. Buna göre kalkınma yaklaşımlarının içinde barındırması gereken birkaç özellik vardır. Öncelikle kalkınma olgusu toplumsal yapı içerisinde değerlendirilme zorunluluğu içerdiğinden, bütüncül olarak ele alınmalıdır. Böylece itici ve engelleyici faktörleri daha net algılamak ve toplum yapısına uyarlamak mümkün hale gelebilecektir. Ülkeleri tek bir potada eritmek ve değerlendirmek yerine, geri kalmışlığı açıklayan faktörler dikkate alınarak her bir ülke kendi koşullarında, farklılıkları ve özellikleri içerisinde incelenmelidir. Örnek ülkeler ya da öncü olarak kabul edilecek yapılar sıkı bir incelemeden geçmeli, iyi analizler eşliğinde toplumsal yapılara uygulanabilirliği tartışılmalıdır.

Kalkınma kuramları oluşturulurken, insan faktörünü de dikkate alarak çalışmalar yapılmalıdır. İnsanın doğayla ilişkisi, politikalara eğilimi, beklentileri iyice değerlendirilmelidir. Öte yandan demografik yapı da göz ardı edilmemeli özellikle dini ve coğrafi yapı dikkate alınmalıdır.

Bu aşamalarda dikkat çeken bir diğer hususta yönetim şekillerinin de kalkınma üzerindeki yadsınamaz etkisidir. Ülkelerin siyasal süreçlerinin ve tarihsel arka planının titizlikle araştırılması, eksiklik olarak karşımıza çıkan kuramsal yaklaşımların daha başarılı ve sağlıklı sonuçlarla sürece katkı sağlayabilmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak bakıldığında, bütünsel bir kalkınma yaklaşımı ile toplumların kendi kültürlerine uygun ekonomik, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gelişmeler sağlanabilir. Bu yüzden tek boyutta bir iyileştirmenin sağlanmasından öte birçok kurumun karşılıklı olarak iyileştirmeye yönelmesi başarılı çözümlere imkan sağlayacaktır. Oluşturulacak ve savunulacak düşüncelerin de bu düzenleme etrafında birleştirilmesi eksik yönlerin hızla kapatılmasını, sürecin hızlanarak toplumlara uygulanabilirliğinin gözlenmesini istenilen düzeye ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Arndt H. W., (1981), Economic Development: A Semantic History, Economic Development and Cultural Change, Vol: 29, No: 3

Başkaya Fikret, (1991), Az gelişmişliğin Sürekliliği, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Başkaya Fikret, (1994), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Berber Metin, (2011), İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 4.baskı, Trabzon

Black C. E., (1986), Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

Bottomere T. B., (1977), Toplum Bilim, Çev: T. Toskay, Doğan Yayınevi, Ankara

CheneryHollis, (1988), Handbook of Development Economics, Ed: T. N. Srinivasan, Amsredam, North Holland.

Doğan Bahar, (2011), Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Etkisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:2: 41-83

Doğaner Gönel Feride, (2010), Kalkınma Ekonomisi, Efil Yayınevi, I.basım, Ankara

Dulupçu M. Ali, (2002), Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, s: 31-52

Flammang R. A., "Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?", Economic Development and Cultural Change, Vol: 28, No: 1.

Gürkan Aydın, (1979), Ekonomik Gelişme ve Sorunları, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No: 129, Ankara

Hirschman A. O., (1959), The Strategy of Economic Development, New Haven.

İlkin Akın, (1988), Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın, No: 3487, İstanbul

İsmayilov A., (2007), Az gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Kaynak Muhteşem, (2003), Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma Konulu Kongre (8-9 Mayıs), Gazi Üniversitesi.

Kaynak Muhteşem, (2011), Kalkınma İktisadı, Gazi Kitabevi 4.baskı, Ankara

Kuznets Simon, (1966), Kalkış Üzerine Notlar, İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, Ankara

Landes D., (1980), The Creation of Knowledge and Technique: Today's Task and Yesterday's Experience, Daedalus, 109.

Lange O., (1975), Ekonomi Politik, May Yayınları, İstanbul

LewisW.Arthur (1954), "Economic Development With Unlimited Supplies of Labour", Ed: Deepak Lal, "Development Economics – Volume I", The International Library of Critical Writings In Economics, Edward Elgar Publishing Limited, England.

Marx Karl, (1986), Kapital, Çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları cilt:1, İstanbul

NixonFrederick, (1984), "Economic Development: Utopian Ideal or Historical Process", METU Studies in Development, Vol: 11, No: 1-2.

Nurkse R., (1964), Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme, Çev: Tunca Toskay, İktisadi Büyüme ve Gelişme: Seçme Yazılar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1193, İstanbul

Özgüven Ali, (1988), İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Öztürk Nazım, (2005), Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Roma Yayınları birinci baskı, Ankara

Peker Kemal, (1943), Fındık, İktisadi Kalkınmada Önemi, Yenigiresun Basımevi, Giresun.

Rosenstein-Rodan P. N., (1943), Problems of Industrialization in Eastern and South-Eastern Europe, Economic Journal, vol:53

Rostow W. R., (1980), Ekonomik Gelişmenin Merhaleleri, Çev: Erol Güngör, Kalem Yayıncılık.

Ruttan Vernon W., (1988), Cultural Endowments and Economic Development: What Can We Learn From Anthropology, Economic Development and Cultural Change, Vol: 36, No:3,

Smelser J. N., (1967), "Towards a Theory of Modernization", içinde: Robert M. Cookand W. E. Moore, Reading on Sdcial Change, Englewood, Cliifs N.J.

Smith Adam, (1985), Ulusların Zenginliği, Birinci Baskı, Çev: Ayşe Yunus- Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Solmaz Erol, (2008), İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel bir Bakış, Mevzuat Dergisi, sayı: 132

Streeten Paul, (1966), Dengesiz Büyüme İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Şenses Fikret, (2010), Kalkınma İktisadi: Yükselişi ve Gerilemesi, İletişim Yayınları, beşinci baskı, İstanbul

Yavilioğlu Cengiz, (2002), Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Yaklaşım), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:3, sayı:2.

Warren Bill (1984), "ThePost war Economic Experience Of Third Word", Ed: L.R Wilberg, Economy of Development And Underdevelopment, Random House, New York.

Yrd. Doç. Dr. E. Recep ERBAY

Trakya Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Bilimi ve Teknolojisi Bölümünden Lisans (1993), Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD'dan Yüksek Lisans (1996), Aynı Anabilim Dalında Doktora (2002) eğitimini tamamladı Halen Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Öğr. Gör. Miray ÖZDEN

Selçuk Üniveritesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde Lisans (2009) eğitimini tamamladı. Namık Kemal Üniversitesi'nde Halen Yüksek Lisans Eğitime devam etmekte olup, aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümüne öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri

Namık Kemal University Papers on Social Science

No: 02/2013

Karbondiyoksit (CO2) Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel veri Analizi

Sinan SARISOY – Fazlı YILDIZ

No: 01/2013

Effects of Business Ethics in Ahi Community on Management Mentality

Köksal BÜYÜK – Uğur KESKİN

No: 06/2012

Comparison of the Economical Indicators of Turkey and European Union States via Decision Tree Method

Dilek ALTAŞ – Vildan GÜLPINAR

No: 05/2012

İlişki Katsayılarının Karşılaştırılması: Bir Simülasyon Çalışması

Dilek ALTAŞ - E. Çiğdem KASPAR - Özlem ERGÜT

No: 04/2012

Socio-Ecological Characteristics of the Dairy Industry in Tijuana, Baja California, Mexico

O. Alberto POMBO - Lilia Betania VAZQUEZ GONZALEZ

No: 03/2012

Kamuda Grevsiz Toplu Sözleşmenin ILO Normlarına Uyumu Ve Grev Hakkı Kapsamında Asgari Hizmetler Yaklaşımı

Ayhan Görmüş

No: 02/2012

Does Central Bank of Republic of TURKEY React to Asset Pices?

Ertuğrul Üstün Geyik

No:01/2012

Emlak Yönetiminde Gayrimenkul Değerlerine Etki Eden Faktörlerin Analizi

Harun Hurma – Ahmet Kubaş – İ. Hakkı İnan

No: 06/2011

Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme

Oktay Salih Akbay

No: 05/2011

An Empirical Study to Model Corporate Failures in Turkey: (MARS)

Mehmet Sabri Topak

No: 04/2011

Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Histerisi (1992-2009)

Sara Onur

No: 03/2011

An Analysis on Relationship Between Board Size and Firm Performance for Istanbul Stock Exchange (ISE) National Manufacturing Index Firms

S. Ahmet Menteş